

ÚJ KÖNYVEK

Gazdaság a rendszerváltozásban (tanulmánykötet)

Budapest: a Pénzügykutató Rt. És a Perfekt Rt. Közös kiadása, 1998. 142 o.

Míg a rendszerváltozás tizedik évfordulója alkalmából egymást érik a nemzetközi tudományos rendezvények, itthon inkább csend honol. Csalatkozott reményekről, szertefoszlott illúziókról, a barikád ellenkező oldalára került egykori harcostársakról hallhatunk, meg a megélhetési kényszer szülte torzulások tolulnak legtöbbször gondolataiba.

Pedig egy évtizeddel a jogállami alkotmány elfogadása és – a lengyelekétől eltérően – valóban szabad választások megtartása után Magyarország általános megítélés szerint az egyik legsikeresebb átalakuló gazdaság. E sokszor bemutatott sikertörténet szerzői közé bizonyára beletartoznak azok, akik sokszor vitákat keltő javaslatokkal és különféle szerepkörben történt fellépéseikkel szellemileg előmozdították az államgazdaság lebomlását és a piaci rend kialakulását. A harmincéves fennállását a jelen kötettel is megörökítő Pénzkutató Rt. a hazai gazdaságpolitikai véleményformálás és időnként a döntéselőkészítés jeles műhelye volt és maradt. Kezdetől fogva, de különösen *Hagelmayer István* vezetése alatt gyűjtőpontjává vált a gazdasági intézményrendszerben végbemenő átalakulások alapos vizsgálatának és így a szocialista berendezkedés kritikai elemző törekvéseinek.

A kötetben jellemző módon háromfajta tanulmány szerepel egymás mellett: gazdaságpolitikai tanácsadás (*Petschnig Mária Zita, Gáspár Pál*), egy-egy terület leíró elemzése (*Várhegyi Éva, Antalóczy Katalin, Mohácsi Kálmán és Juhász Pál*), valamint az elmúlt évtized fejleményeit önreflektív módon feldolgozó elemzés (*Antal László, Voszka Éva, Csillag István*). A dolog természetéről fogva elsősorban az utóbbiak válnak izgalmassá, bár ez nem csökkenti a többi elemzés értékét sem.

Petschnig Mária Zita gazdaságpolitikai mérlege arra a megállapításra épül, hogy 1989-ben mind a lakosság, mind – legalábbis programjuk szintjén – a demokratikus pártok voltaképp *jólétet és jobb szocializmust* kívántak, és csak annyi kapitalizmussal, ami ehhez *elengedhetetlen* (23. o.). A szabadság vagy a piaci berendezkedéssel járó egyenlőtlenségek és esélyszóródások tudatosítása minimális volt, így pedig megalapozatlan várakozások alakultak ki. A Kádár-korszaknak egyik fő vívmánya, a kisegyzisten-cia biztonsága – áráról és körülményeitől függetlenül – az 1994-es és az 1998-as választásokon is számon kéri pont maradt (35. o.). A szerző bemutatja a vállalati magatartás kedvező irányú megváltozását, s ezen az alapon azt, hogy 1996-tól megszűnt a gazdasági növekedés és a fizetési mérleg egyensúlya közti „elkerülhetetlen” feszültség.

Gáspár Pál tanulmánya a költségvetési politika kiemelt szerepét elemzi a fizetési egyensúly és a fenntartható árfolyam-politika kialakításában. A Bokros-csomag elemzése kapcsán fölteszi azt a kérdést, hogy *mennyiben fenntartható az ekkor létrejött kiigazítás* eredménye. Válasza kettős. Egyfelől közvetlen, konjunktúrapolitikai értelemben a kiigazítás sikeres volt, mert recesszió nélkül állította a magyar gazdaságot növekedési pályára, és megszüntette a fizetési mérleg halmozódó – fenntarthatatlan – hiányát. Másfelől azonban a kiadáscsökkentés fűnyíróléví volt, azaz a kiadási *szerkezet átrendezése* , a jogosultságok szűkítése *jelszószinten maradt* . Ezért az OECD/EU értelmű államháztartási fenntarthatóság (fiscal sustainability) az egyszeri megszorításoktól még nem jött létre. (71. o.) A szerző utóbb (79. o.) a kiegyensúlyozott költségvetés célja mellett érvel, rámutatva arra, hogy növekedési időszakban, az egyszeri bevételi források kimerültevel csak így kerülhető el a nagy kilengésekhez és tőkemozgásokhoz vezető feszültségek halmozódása.

A bankrendszer átalakulását Várhegyi Éva a botladozások során át vezető, rendszerképző értelemben igen *sikeres* átalakulás példajaként írja le, amely csak a Postabank ügy lezárásával ér(t) a végére.¹ A szerző kritikailag ismerteti a bankkonszolidációt. Míg a lépés maga nem vitatható, a lebonyolítás módja annál inkább. Amikor nemcsak a betétesek, hanem a pénzügyintézet magántulajdonosai is állami mentőövet kaptak (pl. Postabank 1997, Agro-Mezőbank Egyesülés 1997), valamint amikor százmilliárdok sorsáról a törvényhozók se tudhattak, a populistá hangulatok számára jó alapot teremtettek a „diszkrét” döntéshozók.

Az átalakulás végeredménye a külföldi befektetők kétharmados súlya mellett az is jellemzi, hogy ezek *egyike* se jutott se közvetlen, se *közvetett túlsúlyra* (52–53. o.). A bankok nemzetközi szokvány szerint kimutatott, 1995 óta 18 százalékaiban stabilizálódott tőke megfeleltetési mutatója és a minősített követelések 30-ról 8%-ra mérséklődése (55. o.) az eredményt kézzelfoghatóvá teszi.

Antalóczy Katalin a külkereskedelmi folyamatokat elemzi, s kiemelten szól a *vám-szabad területek* növekvő, összképet befolyásoló szerepéről. A magyar külkereskedelem EU-függővé vált, míg a CEFTA a sokoldalú liberalizálás és a kétoldalú viszonylatokban elszabaduló egyoldalú piacvédelem kettősével írható le. A vám-szabad területek jelentőségét az mutatja, hogy 1997-ben az összkivitel negyede, a növekmény több mint kétharmada innen származott (88. o.). A szerző megértő álláspontját az EU-országvéleményben is megjelenően – nem osztja e kivitelserkentő intézkedések megítélésében. Antalóczy kiemeli: a tőkebehozatal természetes velejáróként évről évre nő nemcsak a profit-hazautalás, hanem a *tőke kivitel* is. *Ez nem elsősorban a szomszéd államokba* , hanem háromnegyed részt az EU-ba irányul (15. o.).

Juhász Pál és Mohácsi Kálmán szociológiai ihletésű tanulmánya a magyar mezőgazdaság korszerűsödési folyamatának kétarcúságát hangsúlyozza. A hazai agrárium igazi *duális szerkezetű* : az átalakult nagyüzemek és a középparaszti családi gazdaságok adják a piaci vagy versenyszektort, míg a túlnyomó többségét a részidős, legfeljebb a helyi piacra termelő és az önellátó gazdaságok tömege adja. A valódi – a nemzetközi – piacra csak a termékláncba beépült termelő képes bekapcsolódni. Ez csak az első körből kerülhet ki, míg az állami politika fő feladata a piacépítés és a különféle alulról szerveződő együttműködési formák támogatása lehetne. A differenciált termelői kör differenciált szolgáltatásokat is igényelne. A szerzők bemutatták (119. o.): a szövetkezés előzményeinek és ideológiájának gyengesége, valamint a nagy kockázat miatt *nálunk csekély az esélye a nyugat-európai típusú mezőgazdasági nagybank sikeres működésének* .

¹ 1999 szeptemberében a pénzügyminiszter a *Financial Times* közvetítésével jelentette be, hogy a hányott sorsú pénzügyintézetet megse kívánják nemzeti/állami tulajdonban tartani.

A tanulmányok harmadik köre önkritikus szókimondása miatt külön is érdekes. *Antal László*: Mi maradt a reform-közgazdaságtanból című esszéjében szembezáll azzal a többek által nagy hangon hirdetett, ámde senki által még nem igazolt vélekedéssel, mely szerint ez a kutatási irány mind elméletileg, mind gyakorlatilag zsákutca lett volna. Antal a reformgazdaságtant az adott körülmények közt lehetséges-, és mozgásteret szüntelenül támogató politikai cselekvésként pozitívan értékeli, a leíró/kritikai elemek tekintetében pedig *önértékén* – azaz a nyugati akadémiai lapok ízlésvilágától függetlenül is – időtállóknak és érdekesnek. Úgy látja, a viszonyok élehetőbbé tétele érdekében tett erőfeszítéseinket utólag sem kell szégyellnünk.

Kiemeli azt is: az lett volna a meglepő, ha a kelet-európai kataklizma közepette a magyar közgazdászok az elvont elmélet – néha köldöknéző – kérdésein tépelődnek, nem pedig a való világ őket is közvetlenül kínzó kérdéseire keresik a választ. A fő baj (19. o.) ezért nem az, hogy mennyire vagyunk/voltunk *csereszabatosak* nyugati társainkkal, hanem az, hogy erősödik az átpolitizáltság és – szerinte – kevés az átütő erejű új munka.

Ez utóbbi tekintetében persze az a kérdés, mihez mérjük: a 60-as évek abszolút elnyomorodás vitájához, a 70-es évek világgazdasági válságáról és szocialista vállalatról szóló eszmecseréihez, netán az optimális nyitottság és a belpiacra épülő élénkítés 80-as évekbeli forrponthoz. Úgy gondolom, hogy ehhez mérten a 90-es évek termése a szellemi *felszabadultságot* – és az ezzel járó *káoszt* – jeleníti meg. A magyar közgazdászok jelenléte a tudomány világpiacon nem csökkent, hanem *felmérhetően* nőtt. Ez – a tudományos kutatásokra fordított belföldi közpénzek dollár-egyenértékéhez képest – legalábbis figyelemre méltó teljesítmény (részletesen l. *Csaba*, 2000).

Voszka Éva ironikus-önironikus tanulmánya a privatizációs tanácsadás hullámvásútjáról jó betekintést enged az *üzlet*, a *kutatás* és a *közszereplés* más intézményekben sem épp súrlódásmentes együttéléséről, a Pénzügykutató munkatársainak különféle minőségükben eljátszott szerepéről. A privatizálás és a törvények állandó újraírásának lezárultával a szerző az elméleti és a nemzetközi irányba történő nyitást kiútjának fölvezetéséig jut el.

Csillag István zárótanulmányában nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy Matolcsy György (1990) tíz éve – épp e lap hasábjain – tett kísérlet után először átfogóan kedvező értékelést adjon a tévesen – de elterjedten – *spontán privatizációnak* nevezett folyamatról. A társasági törvényt a nagyszervezeti rendszer elleni elszórt, de erősödő támadások sorozatába illesztve tárgyalja. Önkritikusan emeli ki, hogy e javaslatok egyike se számolt komolyan a *tőkepiaccal* és az ebből adódó allokációs lehetőségekkel – ezt ő nem a reformalkunak, hanem a javaslattevők reálpolitikai felfogásának tudja be, nevezetesen annak, hogy nem számítottak a birodalom összeomlására. (133–134. o.)

Kiemeli: mivel a magánkézbe adás eleve érdekről, hatalomról, vagyonról szól, elméletileg is elfogadhatatlan, hogy pont a menedzseri érdek megjelenítése lenne *eleve* társadalomellenes és erkölcstelen (136. o.) A későbbiekben azt is kiemeli: épp a valódi menedzser, az utóbb létrejövő valódi tulajdonos, a decentralizált alkuban kialakuló valódi üzleti értékelés/piaci ár tette a magyar privatizációt piacivá, ezáltal pedig az ország kiemelkedő tőkevonzó képességének egyik legfőbb forrásává.

Ehhez legalább két kiegészítés kínálkozik. 1. A vagyon-újraelosztás összefüggésében az eltérő értékítéletbeli és a szereplők érdekbeli konfliktusai ettől még megmaradtak. 2. Az igazi nagy privatizációs ügyletek – MATÁV, MOL, Tungsram, energiaszolgáltatók, BB, MHB – szigorú állami vezérlettel hoztak létre valódi magántulajdonost; az oksági lánc nem egyirányú, s mint *Mihályi* (98) igazolta, a vezetői kezdeménnyel és a középcegeket jellemezte nem a legnagyobbakat. *Voszka* (97) szerint ott is gyakran kevés sikerrel.

Sok további észrevételt tehetnénk még, de ez a vázlatos ismertetés is meggyőzheti az Olvasót: e reprezentatív kötetet érdemes kézbe venni. Számos információgazdag fejtegetés, gazdag tényanyag mellett bepillantást nyerhet a magyar átalakulási folyamat egyik szellemi műhelyének vitáktól sem mentes munkájába.

Csaba László

Hivatkozások

Csaba László [2000]: A magyar közgazdaságtan a világáramban. in: Glatz Ferenc, szerk: *A múlt tanulságai és a jövő kihívásai*. (az MTA 175. éves jubileuma alkalmából rendezett tudományos osztályülések előadásai). Budapest: Akadémiai Kiadó, megj. alatt.

Matolcsy György [1990]: A spontán privatizáció védelmében. *Külgazdaság*, 37. évf. 3. sz.

Mihályi Péter [1998]: *A magyar privatizáció krónikája (1989–1997)*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Voszka Éva [1997]: *A dinoszauruszok esélyei*. Budapest: a Pénzügykutató Rt. és a Perfekt Rt. közös kiadása.

Csaba László, a KOPINT-DATORG Rt. tudományos tanácsadója, a BKE és a KLTE egyetemi tanára, és az EACES elnöke.